

Jens Röhling

TGI en de 'Filosofie van de levenskunst'

Vertaling: Ineke van de Braak, Annelies Idenburg-van Iperen, Phien Kuiper

TGI wordt in dit artikel in verband gebracht met de 'Philosophie der Lebenskunst' van W. Schmid.

Daarmee wordt de theoretische basis van TGI verbreed met de traditie van de humanistische filosofie. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van het chairperson-postulaat en de hypothese van het 'waardezintuig'. Er wordt voor gepleit TGI meer als levenskunst te presenteren.

Jens Röhling

'Van psychoanalyse naar themagecentreerde interactie' heet de vroegste bundel met artikelen van Ruth Cohn over TGI. Deze titel hangt samen met de levensgeschiedenis van Ruth Cohn, maar geeft tegelijkertijd een etiket dat TGI voor velen moeilijk te accepteren maakt. Hoe meer mensen uit het niet-psychologische veld TGI in praktijk brengen, des te belangrijker wordt het een andere fundering te benoemen. Deze fundering heb ik gevonden in de 'Philosophie der Lebenskunst' van Wilhelm Schmid. Bij het lezen van dit boek – hoe droog en theoretisch het ook overkomt – kreeg ik steeds meer de indruk dat in zijn manier van filosoferen ook de filosofie van TGI behandeld wordt, zodat men met evenveel recht, vanuit een ander perspectief zou kunnen zeggen: 'Van de (humanistische) filosofie naar themagecentreerde interactie (zie ook Kroeger, 1993). Het deed mij goed te zien dat TGI deel is van een brede stroming, van de klassieke oudheid naar de tegenwoordige tijd, steeds omstreden, zelden de hoofdstroom, maar meestal een belangrijke 'tegenstroom'. Door de filosofie van de levenskunst kunnen de gaten opgevuld worden die Ruth Cohn bij de ontwikkeling van haar systeem open heeft gelaten; omgekeerd kan de levenskunstfilosofie de aanvulling van de psychologie goed gebruiken om haar ideeën toepasbaar te maken of om manieren te vinden om ze overdraagbaar en leerbaar te maken. Dankzij Schmid ben ik beter gaan begrijpen dat we TGI tekort doen wanneer ze als kunst van het leiden wordt doorgegeven; evengoed en misschien zelfs in eerste instantie is zij levenskunst en daarmee actueler dan ooit. Beide aspecten zijn in het 'chairperson-begrip' vervat. Ieder die met TGI werkt geeft impliciet uiting aan een mensbeeld. Is hij geleerd heeft over dit mensbeeld na te denken en te filosoferen, ondersteunt dit zijn meesterschap in het hanteren en verder ontwikkelen van de methodiek. Van iemand die TGI professioneel gebruikt mag men verwachten dat hij antwoord kan geven op het waarom en waartoe. TGI reduceren tot een 'leidingsmethodiek' is uiteindelijk onprofessioneel. Het heeft de reflectie, de filosofie, of nog beter: het filosoferen, nodig om zich steeds weer te vergewissen van het eigen standpunt en om het gesprek aan te kunnen met andere stromingen en vooral ook tegenover de tijdgeest. En nu ieder bedrijf of organisatie streeft naar een 'filosofie', en dus openheid betracht aangaande de doelen, inhoud en methode van hun arbeid, zou dan uitgerkend TGI haar filosofische oorsprong vergeten?

Ik wil twee kwesties in mijn overwegingen centraal stellen:

- het chairpersonbegrip, dat zijn equivalent heeft in ‘het subject van de bewuste levenskunst’ en de vraag naar identiteit en authenticiteit enerzijds;
- en anderzijds het ‘welbewuste eigenbelang’ en het ‘waardezintuig’, die de chairperson bij zijn beslissingen leiden.

1.1 De ‘chairperson’ en het ‘subject van de bewuste levenskunst’

Het begrip ‘chairperson’ is een centraal en karakteristiek begrip van TGI. Ruth Cohn kiest hiermee een begrip uit het Amerikaanse taalgebruik: ‘De ‘chairman’ (voorzitter) neemt de verantwoordelijkheid voor de leiding van de groep zonder zich zelf als neutrale persoon buitenspel te zetten’ (Cohn/Farau, 359). Chairpersonship heeft een drievoudige betekenis:

1. het subject van zelfzorg en levenskunst,
2. het subject van verantwoordelijkheid en
3. de veelzijdigheid van het ‘zelf’.

Om de ‘chairperson’ op het spoor te komen heeft Ruth Cohn het ‘spel’ beschreven ‘Ik moet 10 minuten doen wat ik wil’ (Cohn, 1997/4, 118). Zij geeft als aanwijzing daarbij: ‘De regel is niet, ik moet dat doen waar ik zin in heb, maar dat wat ik wil doen. Dat wat ik wil doen wordt bepaald door zowel mijn oordeelsvermogen als mijn impulsen’ (op.cit. 118).

Zij zelf benoemt dit ‘spel’ als een van de moeilijkste oefeningen. Het is een oefening om onderscheid te leren maken tussen ‘ik zou graag’, ‘ik moet’ en ‘ik wil’. Het kan een goede voorbereiding zijn voor echt belangrijke beslissingen in het leven. Velen vatten dit ‘doen wat ik wil doen’ op als een uitnodiging om het ‘echte willen’ te ontdekken, met andere woorden: bij een kern te komen die voor deze persoon ‘werkkelijk’ betekenisvol is en los te komen van vele ik-aspecten die als schillen van een ui om deze kern liggen. Deze opvatting kan het nemen van beslissingen bemoeilijken, omdat dan maar één beslissing de juiste is. Het spel kan echter ook duidelijk maken dat ik een bundel van elkaar tegenprekende impulsen ben, waardoor een beslissing moeilijk, maar noodzakelijk is. Daarmee sta ik voor de keuze om ofwel de veelvoud en tegenstrijdigheden te accepteren en er mee te experimenteren of anders wanhopig te streven naar een ‘identiteit’.

Ruth Cohns weg is: de tegenstrijdigheid accepteren omdat dit spoort met onze dagelijkse ervaring en omdat het accepteren van de tegenstrijdigheid een wenselijk en humaniserend effect heeft: ‘Hoe meer ik mij van mijzelf bewust word, des te duidelijker wordt mij de veelheid van innerlijke stromingen en drijfveren; en des te eenvoudiger wordt het ook te begrijpen dat ieder

mens anders is en moet zijn in de veelheid van ervaringen en mogelijkheden;... (Cohn/Matzdorf, 71). Zelfervaring volgens TGI betekent dan ook niet dichter bij de kern van de identiteit komen, maar de breedte en zelfs de ondefinieerbaarheid, openheid en tegenstrijdigheid van het Ik te ervaren. Zo is het spel ook een uitnodiging tot een experimentele levenswandel. Hierin ligt de helende werking van TGI voor het individu. De helende politieke en sociale werking van deze opvatting is er in gelegen dat men het anderszijn en de tegenstrijdigheden in de wereld des te meer kan accepteren naarmate men meer zijn eigen veelzijdigheid en tegenstrijdigheden ervaart en accepteert.

Het tegenstrijdige, de tegenspraak, het niet-identieke komt altijd als een storing naar voren. Het storingspostulaat betekent dan ook op individueel niveau: jij mag je tegenstrijdigheden bewust zijn; ja, leer ze op waarde te schatten als voorwaarde om beslissingen te kunnen nemen en daarmee als voorwaarde voor je vrijheid! Ook Wilhelm Schmid gebruikt voor het individu het beeld van een groep, maar nog veel radicaler. Bij hem lijkt het individu geheel op te lossen. Zo zegt hij: ‘Ik ben mijn tegenstrijdigheden’. Hij heeft het ook over een ‘multipel subject’ (Schmid 1998, 251), waardoor het begrip ‘individu’ in de betekenis van ‘het ondeelbare’ niet meer lijkt te kloppen. Het gevolg is: de persoon, het subject, bevindt zich in een dilemma tussen de aanspraak op identiteit waaraan hij niet kan voldoen en het ‘postmoderne gevaar van de willekeur’. Onwillekeurig vraag ik me af: waarom zou het ‘zelf’ dan niet in willekeur kunnen opgaan?

1.2 De gevolgen voor identiteit en authenticiteit

Het chairpersonpostulaat en het concept van de innerlijke groep, die we zowel bij Ruth Cohn als bij W. Schmid vinden, wijzigen de manier waarop we ‘identiteit’ begrijpen. We kunnen eigenlijk niet meer zinvol van het begrip ‘identiteit’ spreken. Het begrip vooronderstelt dat we vrij zijn van tegenstrijdigheden en dat klopt niet, ook al proberen velen dit te bereiken of als zelfbeeld na te streven. Formuleren als ‘Ik was buiten mijzelf’ of ‘Daar zou ik mijzelf kunnen vergeten’ wijzen daarop. Volgens Cohn en Schmid moeten we geen identiteit nastreven. Die is immers alleen te bereiken ten koste van wezenlijke aspecten van de persoonlijkheid; de persoonlijkheid wordt vereenvoudigd en gereduceerd. Het is natuurlijk niet nieuw dat er eigenlijk geen sprake kan zijn van identiteit. Nieuw en bevrijdend is echter dat identiteit als persoonlijkheids- en ontwikkelingsdoel wordt losgelaten. De ervaring van de innerlijke veelzijdigheid en tegenstrijdigheid kan onder identiteitsdruk een belasting worden; ze toelaten en accepteren kan bevrijdend werken.

Men kan nog verder gaan: het identiteitsconcept staat vrijheid in de weg. In de zuivere betekenis van het woord is identiteit het ‘altijd gelijke’. Ontwikkeling en vrijheid betekent echter: ik kan vandaag iemand anders zijn dan gisteren, net zoals iedere groep verandert wanneer er een nieuw groepslid bijkomt of iemand uit de groep stapt. Vanuit het gezichtspunt van identiteit kan er altijd maar een juiste keuze zijn, er is slechts één optie, ‘die bij mij past’; er bestaat slechts of - of , nooit een en - en. ‘Dit doet geen recht aan de logica van het leven’ (Schmid 1998, 250). De zoektocht naar identiteit kan een poging zijn om de intrapersonlijke complexiteit te reduceren. Daarmee is zij mogelijkwijze verwant met een van de wortels van alle totalitaire systemen: het verlangen naar een zo groot mogelijke eenvoud. Dit is echter volledig in strijd met het politieke doel van de humanistische filosofie (zie ook Cohn/Farau, 354).

Het uiteenvallen van het individu lijkt het noodzakelijke gevolg te zijn van de voortschrijdende individualisering; niemand weet hoe deze ontwikkeling verdergaat.

Amerikaanse psychologen, filosofen en sociologen zien de tendens tot meervoudige, oneindig veranderlijke subjecten (bijv. Rifkin, 280). Het lijkt zinloos zich tegen dit proces te verzetten. Het lijkt mij belangrijker de voordelen te zien en te cultiveren: groter vermogen relaties aan te gaan, netwerkethos, minder rivaliteit en concurrentie, minder afgrenzing, meer begrip voor verschillen, het overwinnen van de scheiding tussen mijn en dijn. Dit positieve beeld schetst bijvoorbeeld Jeremy Rifkin (286). Ik heb er wel moeite mee deze zienswijze te generaliseren; deze zal toch eerder betrekking hebben op delen van de cultuur. Mijn beeld van de jongere cultuur is anders. Maar het belangrijkste van het multipele subject lijkt mij dat het in wezen minder berekenbaar is en dus moeilijker te beheersen dan een individu met een reductionistische identiteit in de klassieke betekenis. In ieder geval mogen we het gevaar niet over het hoofd zien dat het meervoudige subject voor vele zaken onverschillig zal zijn zolang het nog de speelruimte van de willekeur heeft, waardoor het willekeurig beschikbaar is, ‘aangezien het in zichzelf geen weerstandsvermogen meer heeft’ (Schmid 1998, 251). Waar identiteit gevraagd wordt is de angst om te falen niet ver weg. De bevrijding van identiteitsdruk, de acceptatie van verschillende identiteiten kan een antwoord zijn op de angst om verkeerde beslissingen te nemen en de angst om te falen. Het leven wordt een experiment waarin ook een mislukte poging helpt de waarheid te ontdekken. In deze zin kan er geen sprake zijn van een mislukt leven. En de zorg om mezelf trouw te blijven, bijvoorbeeld: hoeveel kan ik mij aanpassen zonder mijzelf geweld aan te doen, verliest haar beteke-

nis. Zij wordt opgelost door het motto: ‘Ik twijfel, dus ik ben’.

Wanneer de persoon echter uit elkaar valt in meerdere ‘ikken’, wat betekent dan ‘authentiek’, hoe kan aan de TGI-aanspraak op ‘selectieve authenticiteit’ worden voldaan? Ieder ‘ik-deeltje’ (M.Horx) kan er aanspraak op maken zich ‘echt’ te gedragen, ook wanneer een ander deel-ik zich anders opstelt. Hier helpt wellicht een bezinning op andere betekenissen van het woord ‘authentiek’. Het woord betekent namelijk eigenlijk: ‘zich van zijn ouderschap bewust zijn’ en dan ook ‘daarvoor instaan, betrouwbaar zijn’ (Duden, Herkunftswörterbuch 1963, 42). Authentiek gedrag is dus gedrag dat niet de spontane stemming van het moment volgt, maar ‘waarop gereflecteerd is’ (naar de betekenis van W. Schmid; Ruth Cohn heeft het over selectiviteit). Spontaan gedrag waarop niet is gereflecteerd is juist niet authentiek. ‘Wees authentiek’ betekent dan ook niets anders dan: wees je eigen leider.

Gedrag waarop gereflecteerd wordt of dat selectief is, is consistent, in ieder geval hetzelfde in dezelfde contexten, in andere contexten kan het anders zijn, maar ook dan weer consistent. De manager zal zich bij de bestuursvergadering hopelijk anders gedragen dan op een kinderpartijtje, en toch kan hij in beide contexten en in beide rollen authentiek zijn. De betrouwbaarheid van mijn gedrag zorgt ervoor dat andere mensen om mij heen zich ook betrouwbaar en authentiek kunnen gedragen.

Tegenstrijdigheden mogen er zijn. En de kunst is ze niet meteen glad te strijken of ze in synthese te laten opgaan; de kunst is heden ten dage, ze in dynamische balans te laten leven. Daar begint de levenskunst en de chairperson wordt het subject van de levenskunst. Schmid betitelt de geslaagde balans als coherentie. En het slagen van deze balans is het ‘geluk’. ‘Is geluk zin heeft is het een toestand van balans tussen het positieve en het negatieve’ (Schmid, 2002). Wanneer Schmid dat zo schrijft denk ik ook aan een evenwicht tussen het gewone en storingen, vertrouwde met mezelf en steeds ook weer storende confrontaties met mezelf. Het is net die contrasterende ervaring die geluk bepaalt. Daarbij vraag ik mij af waar het begrip ‘geluk’ binnen TGI voorkomt. Ik lees veel over groei en ontplooiingsruimte, ook over balans, maar ik moet lang zoeken om iets over ‘geluk’ te vinden. TGI lijkt zo op te gaan in de afweer van het destructieve en het mensvijandige, dat geluk als waarde niet in beeld komt.